

Могила

Михайло Чайковський

Коло Галчинця[14] височіла Могила, в її підніжжі роздоріжжя перетиналося, наче рамена хреста; зверху вона заросла кущами й зіллям, а всередині, можливо, ховала пам'ятки минулого. Народні перекази в міру своєї уяви дивні речі про неї оповідали. Не раз хлопці, пасучи вночі коней, бачили, як з кущів на Могилі виходили постаті, що мали дивні кшталти, скупчувалися, а потім, збившись у вогненний стовп, звільна сунули до села. Злякані хлопці, мов зайці, припадали до трави, але, коли побачать, що марево сяє, мов ясна заграва, то зриваються на ноги і сміливо женуть уперед – яскравість тоді блідне, починає тремтіти і, розплившись у повітрі, зникає. Повертаються малі звитязці, радісно побликуючи, але марево нові загони світла з землі випроваджує і переслідує хлопчаків, наче тінь. А вони обернуться і знову в наступ кидаються, та так години й минають на змаганнях із маревом. А коли додому прийдуть, то так сипнуть оповідками, що батьки тільки головами хитають.

Баби надовколишніх сіл і хуторів шепчуть якісь таємниці про чари і чарівниць, а старші люди, як зачують про Могилу, воліють мовчати. Ніхто на її вершок вилізти вночі не відважиться, а тим, хто проїжджає біля її підніжжя, кров у жилах стигне, а волосся на голові дуба стає – так страшно. В цілому селі хіба тільки дід Левко, як у власній хаті, на ній гостював, але він дуже довго нікому ані словом не обмовився ні про саму Могилу, ні про марево.

Одної ночі на святого Михаїла сів Левко на Могилі і задивився в похмуру далечінь. Вітер висвистував у вербах, дзвонив у сухе бадилля, часами бринькав у струни балабайки,[15] що лежала на землі, добуваючи з неї тужливі тони. Хмари швидко і так часто пропливали по небу, наче йшли колони кінноти: деколи миготіли блідим одсвітом шишаки і вістря зброї, а потім знову зникали. Біля ніг старого лежав білий, як молоко, хорт[16] і весь час стриг вухами, що наче китиці розтріпаного шовку спадали на тонку шию. Час од часу зиркав на господаря і метляв хвостом.

Вже півні на північ запіли на недалекій пасіці, а в Галчинці завив пес, потім другий, третій – і покотилася луна в поле.

З-за повороту вискочили два вершники, один на гнідому коні, другий на карій клячі. Садити вони так, начеб спішили по голову татарського хана чи по скарби Царгорода. Луна принесла до старого тупіт копит, що усе ближчав і ближчав, поки нарешті не стих перед самою Моголою. Хорт враз скочив на ноги і напнувся наче струна, витяг шию в той бік, звідки примчали вершники, котрі вже спішилися і піднімалися сюди. Левко приклав долоні до губ і крикнув: "Го-гоп!!" А вершники відповіли: "Го-гоп!", аж задзвеніла темрява.

Вершники зійшли на Могилу й привітали старого.

– Батьку Левку, ми прибули по обітницю! – сказав один.

Дід кивнув головою:

- Те, що було говорено, мусить бути сповнене. Сідайте, діти мої. Але щоб слухати цю оповідь, мусите навіть в душі сумніву до правди не мати. Бо як баба розгнівається і наврочить, то лихо буде. Зачепивши дідька, не так хутко можна з його пазурів випорснути... А тепер слухайте.

За тих блаженних часів, коли Богданко Ружинський,[17] сьомий гетьман, булаву козацьку тримав, коли козак, лях і татарин мирно гомоніли за гетьманським столом в Трахтемирові, який подарував на столицю козакам король Стефан, у ті святі часи, коли три могутні й звитяжні народи тримали в страху сусідніх володарів, над Коденькою,[18] неподалік від Галчинця, був Дударів хутір. Ще досі землею та яма не затяглася, де стояла хата, а мешкала в ній жінка, що звалася Сукурихою. Одні мали її за чарівницю, інші за ворожку, бо лікувала вона хворих, відмовляла уроки, спроваджувала дощі і градом била врожаї. Одною рукою щастя, а другою лихо сипала на сусідів. Жили з нею три доньки гожі, як молоді пліточки, звинні, як білочки, а личками - наче журавлини на білім снігу при сьйві сонця. А коли пісні співати починали, то солов'ї мовкли і вслухалися задумливо, а потім і собі пробували ту саму ноту взяти, а коли в танці тропака тяли, то земля аж тремтіла з утіхи під ніжками, озутими в червоні черевички. Жили вони собі без клопотів, а парубки надовколишні горнулися до них, наче мухи до меду. Мало не билися за те, хто перший піде з дівчатами навприсядки, а кому припнуть до шапки квітку чи зав'яжуть стяжку на сорочці. Але серця дівочі й думки були вільні, як лет птаха в повітрі.

Недовго тривала тая воля жіноча. Одного дня пополудні сестри сиділи на призьбі за пряжею та гомоніли про недільну гулянку, коли раптом вигулькнуло з хмари куряви троє вершників, що мчали просто до хутора. Першим влетів на подвір'я степовий кінь з козаком - молодша сестра зиркнула на смагляве обличчя, червоний шлик - і серце їй забилося, а рум'янець розквітнув на щоках. За ним влетів мурза татарський на тонкостаннім бахматі, що низько над землею стелився. Середня сестра подивилася на чорні очі, на кожух зі сріблястої вовни - і опустила очі додолу. Вслід за ними лях об'явився на спіненім скакуні, що аж дибки ставав. Старша глянула на пишно оздоблену зброю і на шапку з павиним пір'ям, а відчула, що на такого витязя всеньке життя потайки сподівалася.

Матері вдома не було. Сестри гостинно коней прип'яли коло плоту, а потім винесли з хати молоко, сметану і квашені огірки. Спочатку розмова не дуже й клеїлася, весь час на сміхи переходячи, але поволі наступила черга для солодких слів, живого стріляння очима, а врешті невинні поцілунки, наче гвалтом відвойовані, ще їх тісніше зблизили. Ось уже гості вирішили до вечора перебути, бо, мовляв, за прохолоди легше мандрувати, аніж у спеку. Усі були такі веселі, наче до раю потрапили.

Несподівано, мов грім з ясного неба, об'явилася Сукуриха. Непривітно вклонилися їй гості, а коли вона скоса глянула на дочок і помітила рум'янець на щоках, а в очах живі іскри, то так зморщила чоло і так очима люто блиснула, наче гадина, коли має скочити на людину. Вершники, вже не зволікаючи, швиденько забралися з хутора, а, їдучи, не розмовляли між собою, тільки мріяли про нові відвідини. Козак уперше

розмарився про розкоші і зваби заміжжя і вирішив на найближчій раді подати голос про необов'язковість парубоцтва на Січі. Мурза, наче піп, розважав про Ісуса і Магомета, зробивши висновок, що усі поклоняються одному Богові і різниця віри не повинна стати завадою в спілкуванні людей. Лях тим часом запрагнув рівності станів і дитячою цяцькою назвав свій герб, яким досі пишався: чаплю на блакитному полі.[19] А далі сягнув до Адама і Єви і сказав, що всі ми походимо від одних батьків, всі ми брати, а тому повинна бути межи нами рівність.

Та прибувши до Бердичева, кожен рушив своїм шляхом і чутки про них пропали.

З тієї хвили на Дударевім хуторі запанували смуток і туга. Материнська сварка, хлипання дочок розліталися широко, наче голуби від згорілого будинку, а дівочі приваби в'янули, мов цвіт на осіннім морозі. Незабаром смерть полічила пальцем одну по другій. Померли всі три сестри і померли без сповіді. Мати закопала їх неподалік, сама порпаючи землю, бо цвинтар для них був зачинений. Жоден цвіт, жодне зілля не проросло на могилах. Виглядали так свіжо, начеб учора тільки насипано їх, мовби чекали на когось. Тривало так упродовж шести літ. Щоночі бачили люди Сукуриху з розпатланим скуйовдженим волоссям, з висохлим лицем, з якого стирчали кості, що, здавалося, ось-ось продірявлять шкіру, як ходила вона круг могил доччиних, кидаючи якісь зерна на північ, захід і полудне. За конвульсійним кривлянням вуст можна було здогадатись, що вимовляє якісь слова закляття, але ніхто не смів наблизитись, щоб дочути, що говорить і що саме чинить.

На тому світі усе з часом міняється, щось одне в'яже нить, а щось друге її розриває. Союз трьох народів так само розірвався. Орди перекопські сплюндрували Московію і до Польщі помчали, по дорозі Україну палячи й руйнуючи. Сейм ухвалив посполите рушення, розбіглися вісники, шляхта коней осідлала. Гетьман дістав листа від Сейму й короля, і козацтво на сполох задзвонило. Усі рушили в поле[20] – тривога і біль їм шлях торували, а пожежі заграви по ночах світили.

Чи то сліпий випадок, чи то невідь-яка сила покермувала, що на тім самім місці, де сестри поховані були, орда татарська обозом стала. Та ще не встигли вони й з коней зійти, як тут з-під Солотвинського[21] лісу гусарська хоругва налетіла на них. І такий то бій був кривавий, що перемога то на один, то на другий бік схилялася, але ось від Журбинець примчали сотні козацькі і взяли бусурманів на списи. Татарва приснула на Бердичів топитися в водах Гнилоп'яту, вкривши поле бою так густо, наче житнім колоссям за добрих жнив. Та ніхто не тішився перемозі, бо всі три полковники головами наклали.

Тільки Сукуриха вночі з'явилася вбрана, мов на весілля до своїх дочок, і байдужим оком поглянула на побойовисько, а коли в рисах одного з трьох гостей впізнала козацького полковника, що лежав на могилі наймолодшої доньки, дико засміялася й копнула ногою трупа. Потім, помітивши серед мерців татарського мурзу, схопила його рукою за кучеряве волосся, зліплене сукровицею, і виволокла на могилу середульшої доньки. Те саме вчинила і з тілом ласького проводира. А вчинивши теє, застрибала не знати від якої втіхи і, чи то в землю запалася, чи то в повітря злетіла, але більше про

неї ніхто не чув.

Якийсь чоловік, що сховався в царині,[22] усе те бачив й іншим оповів. Тоді зібралися люди з надовколишніх сіл, позносили всі тіла, не роблячи різниці межі трьома народами, і висипали високу могилу, яку звуть Могилою трьох сестер або Могилою Сукурихи.

Минуло з тої пори багато часу. Я був ще молодий, коли в наших околицях страшна моровиця жниво своє збирала. Весь Галчинець тремтів зо страху. Одного разу, пам'ятаю як нині, їхали ми з небіжчиком Байдою опівночі попри Могилу. В небі виднілося холодне обличчя місяця, вітер завивав, а коні голосно пирхали, і страх проймав нас аж до шпіку кісток. Я молився, а Байда сміявся, бо то був запеклий недовірок. Аж тут зненацька побачили ми якусь постать несусвітню. Я хотів було коня завернути, але Байда пустив свого коня чвалом до Могили, і мій кінь теж за ним пішов. Тут ми впізнали, що то була молодиця з Галчинця з роду Сукурів, Сукурихою дітьми прозивана. Мала лопату й чорного півня, а в торбинку збирала якесь зерня, схоже на просо. Власне, вона й оповіла нам усе те, що ви щойно почули. Змусила тільки поклястися, що раніше, як за п'ятдесят літ від того дня, нікому не розкажемо, що бачили її на Могилі. Потім пішла до села, сіла верхи на лопату і об'їхала довкола наше село, сіючи зерно обабіч себе і тиснучи півня, аби щоразу кричав. Тільки дві хати, що були за рікою, zostалися за межами кола.

І от настав той час, коли чума стала збирати покоси у всіх селах на довкіл. Тоді ж біла карета з'явилася, запряжена шестіркою білих жеребців, з фірманами та лакеями у білому вбранні. Карета прилетіла учвал від Журбинець,[23] та заледве наблизилася до Сукуришиного кола,[24] то стала, наче вкопана. Потім карета щезла, а на її місці з'явився бугай, за ним вершник і нарешті біла дівиця – сама пані Чума. Та й вона не могла переступити кола, тільки регіт чортячий розливався довкруг. В цілому селі ніхто від чуми не вмер, а дві хати, які zostалися за рікою, вимерли до ноги.

Оце нині якраз п'ятдесят літ і проминуло, закляття скінчилося, – завершив оповідь старий Левко, а троє його слухачів сіли на коней і повернулися до села.

Небавом отець Павло Немоловський[25] поховав останки Левка. А Могила як стояла, так і стоїть, а люди переказують одні одним оповідь дідову. Минуть роки й віки, а в Галчинцю говоритимуть про Могилу трьох сестер, про чари Сукурихи, як про вчорашній випадок, бо поголос людський, наче світ, великий, і, мов душа, безсмертний.

Примітки

[14] Галчинець – село неподалік Бердичева.

[15] Балабайка – інструмент з чотирма струнами, формою подібний до торбана.

[16] Хорт – "Народ український має велику симпатію до полювання з хортами. Рідко можна побачити діда, який у себе не тримає хорта". (Примітка автора.)

[17] Богдан Ружинський – гетьман козацький, прозваний у народі "лицарем у чорному оксамиті" через своє жалобне вбрання, яке постійно носив у пам'ять про сестру й матір, полонених татарами.

[18] Коденька – "річечка, що пливе через Галчинець". (Примітка автора.)

[19] Чапля на блакитному полі – герб родини Топчевських.

[20] Рушили в поле – давній вираз, тотожний "рушити до бою".

[21] Солотвин – "село за півмилі від Галчинця". (Примітка автора.)

[22] Царина – "рівчак, що відмежовує лани один від одного або від дороги чи сіножаті. Сільська громада повинна була завше стежити за тим, щоб такі рівчаки не заростали й не осипалися". (Примітка автора.)

[23] Журбинці – село поблизу Галчинця.

[24] Сукуриха – "Та легенда настільки вкоренилася у народній вірі, що всі галчинецькі мешканці переконані були в тому, що їх ніколи жодна зараза не сягне. Цікаво, навіть, коли в 1830 році холера ґрасувала по всіх околі, у Галчинцях не вмерла жодна особа. Воістину – віра творить чудеса". (Примітка автора.)

[25] Священик Павло Немоловський – "90-кількалітній дідусь, уніат, був священиком на Запоріжжі. Після зруйнування Січі став парохом у Галчинцях. Це була ходяча хроніка історії козацької, скарбниця легенд і пісень українського народу. Мав спомини, писані власноручно, і книжку, церковним характером видрукувану, під назвою "Чорне Море", де були описані всі походи козацькі та життя кошових отаманів". (Примітка автора.) Очевидно, тут йдеться про книжку, писану церковним шрифтом від руки, бо такого друкованого видання нема ніде зафіксованого.